

Històries dels arbres singulars del Montseny

JOSEP M. PANAREDA CLOPÉS, JOSEP MASNOU CLOPÉS

La consideració dels arbres com objecte de protecció individual és actualment molt estesa. A Catalunya ja s'aprovà la primera protecció oficial el 1987. Actualment existeix una bibliografia força extensa i són nombrosos els catàlegs comarcals, municipals o d'altres àmbits territorials que han estat elaborats, alguns dels quals publicats en paper i molts penjats en webs (Parés, 2006).

És una visió puntual amb denominacions diverses que, tot i que signifiquen gairebé el mateix, expressen matisos que tenen la seva importància. S'anomenen arbres monumentals en referència a la mida excepcional per l'espècie; és el terme més emprat inicialment. Es parla també d'arbres remarcables, singulars, notables o excepcionals. En qualsevol cas se sol entendre que l'aplicació d'un d'aquests qualificatius va més enllà de tenir mides excepcionals. Cal considerar sobretot el sentit que té un arbre, per raons d'edat, d'excepcionalitat, d'ús, culturals, històriques, simbòliques o estètiques. El valor d'un arbre individual és sempre relatiu, en funció de la localització, del seu entorn i del que representa per una comunitat humana concreta. Es parla d'arbres d'interès nacional, comarcal o local. Els arbres poden ser també catalogats com a bens a protegir en els Plans d'Ordenació Urbanística Municipal (POUM) o ser declarats d'interès local pels plens dels ajuntaments.

Una mostra de l'interès actual pels arbres singulars és el llibre editat recentment sobre 89 arbres i arbredes de l'àrea situada entre la Seu d'Urgell i Puigcerdà (Tort, 2018). És una aproximació excel·lent als arbres que han esdevingut mite i referència per a la gent de l'indret. L'autora assenyala

que es tracta d'arbres excepcionals per la seva monumentalitat, pel seu aspecte singular i per les vivències i llegendes que atresoren. Afirmar que quan esdevenen molt vells entren a formar part de la història del lloc on habiten, els hi posen nom propi i els preserven com a símbol d'aquell poble o comunitat. Va més enllà de la botànica; l'interessa la dimensió espiritual en el sentit ampli del terme.

Sobre arbres singulars i monumentals del Montseny s'ha escrit força, en especial des de la perspectiva de catàleg, que sol concretar-se en un llistat dels arbres destacats amb les seves característiques morfològiques més significatives, com l'alçària, el volt del canó, que és el perímetre del tronc mesurat a 1,30 m del terra, i l'amplitud de la capçada; aquests tres paràmetres són els que se solen establir convencionalment en un primer moment. Entre les obres generals publicades destaquen les de Boada (1989), Broncano *et al.* (2006) i Vives (1996).

En aquest escrit es presenta el resultat d'unes reflexions entorn a l'origen dels arbres actualment considerats singulars a partir del treball de camp i documental al Montseny. Cal situar l'inici dels nostres plantejaments en el moment que ens vam adonar que molts d'aquests arbres havien estat plantats o afavorits per a unes funcions específiques, i que eren ben pocs els que han esdevingut singulars a causa només de la dinàmica natural. La intervenció humana gairebé sempre hi ha estat molt present. Per tant, l'estudi i la gestió d'aquests arbres depassa en molt l'àmbit naturalístic de l'ecologia o de la biologia, i caldria considerar-los des d'altres perspectives científiques i tècniques, com la geogràfica i l'antropològica, i també la literària, l'artística, la psicològica, la religiosa i la sanitària. Ho concretarem en dos apartats, l'un dedicat al plantejament global amb una tipologia d'arbres singulars en relació amb el seu origen i les funcions, i l'altre a l'exposició dels trets més significatius de les espècies arbòries que més sovint són objecte de protecció.

Aquesta aportació forma part dels resultats d'un projecte de recerca sobre l'estructura, dinàmica i evolució dels paisatges vegetals. Una de les temàtiques és l'anàlisi i la interpretació del nivell de maduresa tant a escala de poblacions, com de comunitats i de paisatge. Els canvis socioeconòmics recents han comportat l'abandó de terres i dels aprofitaments tradicionals, el que ha implicat un augment de la maduresa dels sistemes naturals, en especial en espais de muntanya.

Ara hi ha més arbres vells, boscos en fases de certa maduresa i paisatges més propers al naturals. Aquesta triple realitat correspon a tres nivells d'organització de la realitat, que alhora comporta tres aproximacions diferents de l'anàlisi i interpretació amb perspectives, metodologies i

Figura 1. Alzinar Vell del sot d'Arenys on no s'ha realitzat cap aprofitament des de fa molt de temps. Fotografia de Josep M. Panareda, el 30 d'agost de 2018.

tècniques específiques. El nivell de poblacions es concreta en els arbres singulars, monumentals o vells, el nivell de comunitats en els boscos madurs o en evolució natural, i el nivell de paisatges en els paisatges en mosaic. El coneixement d'aquest darrer és la fita i la referència del nostre projecte (Arozena, et al., en premsa; Panareda, en premsa). En aquest article ens centrarem en el primer nivell, els arbres.

UNA DIVERSITAT D'HISTÒRIES FINS A ESDEVENIR ARBRES SINGULARS

Al Montseny hi ha un gran nombre d'arbres que poden ser considerats singulars, tant per les dimensions excepcionals en alçària, volt del canó o amplada de la capçada, com pel que han estat en el passat i representen en l'actualitat. Però hem constatat una desavinença notable entre els catàlegs i la realitat. Als catàlegs només s'han inclòs uns pocs exemplars. En part, es pot entendre per la complexitat en la declaració d'un arbre com a monumental o singular; cal, entre altres actuacions, l'acceptació per part del propietari. La raó principal podria ser el desconeixement general de la realitat o l'interès escàs per part de les institucions que haurien d'intervenir

o tenir la iniciativa. Tanmateix, molts són els arbres singulars que es troben en finques de propietat pública.

De tota manera, la qüestió essencial no és pas la declaració formal d'arbre singular i la seva inclusió en un catàleg. Si la tendència actual en la gestió i els aprofitaments forestals segueix, els arbres remarcables seran cada vegada més nombrosos. El més important no és pas tenir catalogats tots els arbres grossos i singulars per alguna raó, ni tampoc cercar quin és el més alt, el més gros, el més gruixut o el més estrany de cada espècie. El que cal és entendre el que representen i que els ciutadans hi trobin referències per a conèixer millor el funcionament de la natura de manera global. L'essencial és comprendre el paper dels arbres en la dinàmica i en l'evolució del conjunt del paisatge. Aquesta evolució no té un final, sinó que anirà canviant en relació amb els factors externs, com els canvis climàtics, que també han estat i són constants, de la pròpia dinàmica del paisatge i de la intervenció que hi fem els humans. En tot moment cal considerar els arbres com un element del paisatge, en el qual s'integren de manera molt diversa i de manera variable en el temps i en l'espai.

L'arbre com organisme es reproduïx, germina, creix, floreix, fructifica i de les llavors poden sorgir nous individus. La maduresa i la mort d'un arbre formen part del seu sistema vital i així és com ha han de ser interpretades. Altrament hi ha el perill de menystenir algunes de les fases de la vida de l'arbre. Tan important és el procés de germinació i de floració com el d'envelliment d'un arbre i la degradació de la fusta morta que amb la participació de múltiples microorganismes s'integra al sòl.

Un arbre monumental envellit i amb un brancatge ample pot ser esbessat, trencat o arrabassat per un corrent d'aigua o per una ventada amb certa facilitat, sobretot si el tronc ja està mig buit o corcat. No s'ha de dramatitzar quan això succeeix, ja que l'espai que ha quedat obert ben aviat serà ocupat per unes altres plantes, que esdevindran adultes i produiran de nou fruits que permetran germinacions noves. Un arbre monumental no és una realitat estàtica, és vida i, per tant, evolució i canvi permanent. Els salzes blancs, per exemple, que colonitzen les riberes creixen molt de pressa i esdevenen grossos en pocs anys, però una crescuda fluvial mitjana els pot arrabassar i deixar les branques trencades, que poc després rebrotaran i donaran lloc a nous peus que es desenvoluparan amb fermesa; en aquest cas no cal ni la germinació, encara que també hi té lloc. És un bon exemple de la vida d'uns arbres que assoleixen la maduresa i fins i tot la monumentalitat en pocs anys.

Molts dels arbres singulars corresponen a individus plantats amb finalitats ornamentals, majoritàriament originaris de terres llunyanes. La justificació

Figura 2. Om monumental i singular prop de Torrellebreia. Fotografia de Josep M. Panareda, l'1 de maig de 2015.

és precisament l'ornamentació, la bellesa, l'estètica, l'exotisme i l'ombra, sobretot si en alguna estació ofereixen unes formes o una variabilitat cromàtica especials, com la floració a la primavera o les tonalitats vermelloses o groguenques de les fulles a la tardor. Per aquests profits han estat deixats a un desenvolupament espontani, el que ha donat lloc a arbres de mides i formes excepcionals. Quan una ventada trenca o esqueixa una branca es considera una incidència negativa, i no hauria de ser pas així, excepte que hagi provocat danys a les persones.

Hi ha jardins privats històrics notables que hostatgen arbres exòtics de grans dimensions, alguns dels quals han estat declarats arbres monumentals, singulars o d'interès comarcal o local. És el cas dels jardins de Sors i de Can Vives a Seva, del Noguer i de Ca l'Herbolari a Viladrau i del Roquer a Arbúcies (Bofill, 1990; Pladevall, 1991; Vives, 1999 i 2003). Semblantment es pot dir de l'Arborètum de Masjoan a Espinelves (Masferrer, 1989), o del grup de sequoies de Santa Fe. Els arbres més plantats pertanyen al grup de les coníferes, com els avets, pins i cedres, però també hi ha til·lers, magnòlies, àlbers, plàtans, grèvol, blades, aurons, bedolls, roures i alzines.

Figura 3 Faigs singulars a Puig Sacreu al Matagalls, en un antic amorriador. Fotografia de Josep M. Panareda, el 16 d'agost de 2018.

Als entorns de les fonts solen haver arbres remarcables a causa de la fertilitat i la humitat permanent del sòl. Alguns són arbres espontanis que han estat deixats per a ombra i ornamentació, com són els salzes, els freixes o els àlbers. Sovint se n'han plantat d'exòtics, com el plàtan, el més freqüent i un dels que esdevé més gruixut i alt.

Alguns arbres han estat afavorits pels seus fruits, com la noguera, que ben sovint esdevé molt ramificada i grossa. Els fruiters de fruita dolça no solen esdevenir grossos i, a més, solen ser esporgats; i són engolits pel bosc quan són abandonats. El cirerer és el que esdevé més alt i gros i es naturalitza amb més facilitat; tanmateix molts dels cirerers que creixen en fondals són clarament espontanis.

Més destacats són els arbres singulars simbòlics, plantats vora les esglésies i cases o en claustres i cementiris, com el xiprer, el teix, el llorer o l'olivera. Al ser protegits sovint assolixen mides extraordinàries per l'espècie. A vegades és l'espècie la que té un significat concret, com succeeix en els xiprers, però en altres és l'exemplar concret el que representa un ideal, una efemèride o un record personal, com en el cas del plàtan de la plaça de la Vila d'Arbúcies, conegut com l'Arbre de la Llibertat.

Els arbres que tenien profits remeiers solien ser plantats prop de les masies, ran de camins o als marges de les feixes, com el til·ler, el llorer i el saüquer. Un saüquer és un arbret amb un tronc que rarament supera els 30 cm de gruix, el llorer té una alçària mitjana i amb molts de rebrots i el til·ler pot esdevenir molt alt i amb tronc força gruixut.

El lledoner, que es troba sovint vora les masies i ha esdevingut remarcable, molt ramificat i amb brots nombrosos, fou plantat per a la fabricació de forques, rampins, batolles, bastons i mànecs d'eines. També ho fou la servera, pels seus fruits i per la fusta que ha estat aprofitada per a talladors, tallants o socons de carnisser, ja que és una fusta que no s'estella; és molt dura. El lledoner i la servera tenen en comú que els fruits són menjats pels ocells, els quals dispersen molt les llavors, de manera que actualment es troben exemplars en clarianes i enmig dels boscos propers.

Alguns arbres han tingut profits més enllà dels forestals, com a refugi, aixopluc o descans, com amorriador prop de masies o enmig de pastures, o com a referència per a orientar-se, per senyalitzar un terme o una fita de propietat, o per localitzar una font, les saleres o els abeuradors, o com reclamadors d'ocells.

La fusta, la llenya o el carbó han estat els aprofitaments tradicionals principals del bosc, que eren gestionats amb aquest objectiu. Els exemplars d'una certa mida eren tallats, esporgats o coronats segons els interessos. Es deixaven alguns de grossos per a la producció de llavors. Fins els torts i rebregats que creixien a les carenes i esqueis s'aprofitaven per a llenya o carbó.

ELS ARBRES MÉS SINGULARS

Quines són actualment les espècies arbòries de les quals trobem més exemplars singulars al Montseny? Caldria diferenciar el territori de muntanya dominat per boscos del territori amb construccions. En el primer hi ha especialment arbres forestals com l'abet, l'alzina, el castanyer, el faig, els pins, els roures i la surera; altres espècies, com l'arboç, els aurons, la blada, el boix, el cirerer, els freixes, el grèvol, les moixeres, l'om, el teix i els til·lers, hi tenen una presència més reduïda. En el segon també hi ha sovint arbres forestals, com l'alzina i els roures, però destaquen especialment algunes espècies exòtiques plantades per a usos específics, com és el cas del lledoner, el llorer i la servera, amb finalitats ornamentals, com els cedres, o deriven d'antics fruiters, com alguns cirerers, pomeres, pereres o pruneres. A part, cal considerar les riberes, amb arbres sovint de creixement ràpid i amb predomini de reproducció vegetativa, com el vern, els salzes, l'àlber, el pollancre i el plàtan; també s'hi localitzen freixes i robínies (Panareda *et al.*, 2011, 2012 i 2018).

L'alzina és l'arbre amb més exemplars singulars catalogats, i n'hi ha moltes d'altres que no ho són. Val a dir, també, que és l'arbre més estès del massís del Montseny i el que constitueix més superfície forestal. És alt i dona una ombra densa i permanent, un fruit molt útil per a l'alimentació del bestiar, un bon combustible i una fusta dura, compacte i resistent. Diverses alzines grosses són terminals o constitueixen un refugi per als ramats i pastors vora de les masies o a les pastures. Les alzines solitàries tenen un brancatge molt ample. No és rar localitzar alzinars amb nombrosos peus d'alzines grosses a causa de l'absència d'aprofitaments les darreres dècades.

Semblantment és pot dir dels roures, tanmateix les rouredes ocupen una superfície considerablement menor. Hi ha rouredes amb peus grossos i exemplars solitaris de grans dimensions no gaire lluny de les masies o ran de camins. Cal diferenciar diverses espècies i races amb nombrosos híbrids que dificulten una identificació precisa. En els vessants mitjans i inferiors del Montseny domina el roure martinenc, sovint amb el tronc tortuós i molt ramificat. Entre l'estatge de l'alzinar i el de la fageda al Montseny hi ha roures grossos, ben drets i alts, que corresponen a l'espècie de roure de fulla grossa, propi més aviat de les terres de clima temperat i humit del centre de l'Europa.

Les sureres han estat molt plantades i afavorides per a l'aprofitament de l'escorça, el suro. El suro de qualitat s'obté a partir de la tercera pela, quan els arbres ja assoleixen una certa dimensió i han superat el mig segle. Al cap d'unes dècades esdevenen arbres amb capçades amples i obertes pel sistema d'explotació. Una surera grossa i acabada de pelar ofereix una de les imatges més característiques del paisatge forestal mediterrani.

El castanyer és l'arbre que ens ofereix també molts exemplars singulars i remarcables del Montseny a causa de la grandària dels arbres i dels sistemes d'aprofitaments. És de creixement ràpid i esdevé molt gros i amb troncs especialment gruixuts i abonyegats. És fàcil trobar castanyers molt grossos i amb formes peculiars ben coneguts, com el de Can Cuc a Cànoves i el de Nou Branques a Viladrau. A l'entorn de Viladrau i cap Arbúcies són abundants els castanyers grossos, alguns amb un tronc basal extraordinàriament gruixut i tortuós, al capdamunt del qual broten nombroses branques ja força gruixudes i llargues, testimoni d'un aprofitament tradicional ja en desús. A més, la fusta de l'interior del tronc es podreix aviat; la fusta descomposta s'extreia per a jardineria, la famosa terra de castanyer; tot plegat crea encara més la imatge d'un arbre descarnat. Algunes malures, sobretot el xancre, els han malmès molt durant les darreres dècades (Boada, 1993; Panareda *et al.*, 2013, 2016, 2018a i b).

D'avets singulars n'hi ha molts en els dues avetedes principals del Montseny, a la de Passavets i la de l'obaga de Coll Pregon, o solitaris enmig de la fageda. Hi ha avets de Douglas i avets roigs singulars en jardins i repoblacions (Panareda *et al.*, 2019)

Hi ha també diversos pins singulars, alguns amb alçàries i gruixos notables. Destaquen alguns exemplars de pi pinyer, però també se'n troben de pi blanc, de pinassa i de pi roig. Alguns pins insignes i pinastres plantats han assolit dimensions notables, però solen caure i morir aviat.

De faigs singulars se'n troben tan enmig de la fageda densa, com de solitaris, aquests molt ramificats i amb una capçada ampla. Solen correspondre a peus per a llavor, terminals, de refugi o de referència, sovint amb un gran simbolisme. Alguns faigs vells arrelats en esqueis poden viure molts anys i esdevenir inclinats, tortuosos, abonyegats, mig trencats i amb branques esbessades, sempre amb poca alçària. Hem trobat un sector de fageda amb nombrosos peus envellits a causa de tenir metralla incrustada en el tronc, el que no els feia aptes per a ser serrats (Boada, 1992).

El teix és un arbre de creixement lent, rebrota molt, pot viure molts anys i és propi d'ambients rocosos ombrívols, pel que sovint pren fesomies molt particulars. Se'n troben alguns amb formes ben curiosos als esqueis del Montseny. Per la longevitat, el creixement lent, la tortuositat del tronc i l'elevada toxicitat de les fulles ha esdevingut un arbre mític i simbòlic com cap altre. Sol créixer solitari o en grups molts reduïts. Només coneixem una població nombrosa a l'obaga de Puig Drau, però aquesta no arriba constituir una teixeda, més aviat és una fageda amb nombrosos peus de teix.

Els freixes solen assolir dimensions notables. N'hi ha dues espècies autòctones. El de fulla estreta creix als boscos de ribera mediterranis, i actualment és en expansió a causa de què part de les terres on vivia foren rompudes i transformades en conreus; amb l'abandó el freixe recolonitza espontàniament el seu ambient; cap a la comarca de la Selva en trobem de ben singulars. El freixe de fulla grossa, en canvi, es fa en fondals de la muntanya mitjana, en condicions atmosfèriques més frescals i humides i poden assolir dimensions enormes, tant d'alçària com de gruix, com els que hi ha als fondals enlairats del Montseny.

De tells o til·lers no n'hi ha gaire, però han estat plantats o afavorits en jardins, passeigs i vores de fonts, com els que hi ha prop de la Font Bona a Sant Marçal del Montseny.

Els oms han estat uns dels arbres més nobles que ocupaven el punt central de moltes places i prop de masies i fonts. Es feien grossos i alts, a l'estiu donaven una ombra agradable i a l'hivern les fulles queien per deixar

passar tota la radiació solar possible. Això ja és història, a causa de la grafiosi de l'om, una malura provocada per un fong mortal. Però sempre hi ha excepcions; hi ha un om immens solitari enmig de conreus prop de Torrellebreta, ja a la Plana de Vic.

BIBLIOGRAFIA

- AROZENA, M.E., Panareda, J.M. (en premsa). *Árboles viejos, bosques maduros y paisaje natural. Una reflexión geográfica acerca de la dinámica de la laurisilva canaria*. Tenerife. Vieraeva.
- BOADA, M. (1989). *Els arbres de la regió del Montseny (I). La vida entorn de l'arbre*. Barcelona: ICE.
- BOADA, M. (1992). Alguns aspectes del faig. *Fagus sylvatica*, en el massís del Montseny. Viladrau. *Monografies del Montseny*, 7: 111-133.
- BOADA, M. (1993). Alguns aspectes del castanyer, *Castanea sativa* Mill., en el massís del Montseny. Viladrau. *Monografies del Montseny*, 8: 81-92.
- BOFILL, R. (1990). *Els arbres de Mas Noguer de Viladrau*. Viladrau. *Monografies del Montseny*, 5: 187-203.
- Bosch, D., Diez, E., MALUMBRES, J., SANCHO, H. (2003). *Estudi dels arbres monumentals, notables i singulars del municipi d'Arbúcies*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Diagnosi ambiental al Parc Natural del Montseny. *Monografies*, 36: 109-116.
- BRONCANO, M.J., BOADA, M., RAMÍREZ, S., BOSCH, D. (2006). *Arbres i arbredes singulars del Montseny*. Sant Vicenç de Castellet: Farell editors.
- GARCIA, A., FERRET, E., RAMÍREZ, S. (2003). *Estudi dels arbres monumentals, notables i singulars del municipi de Viladrau*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Diagnosi ambiental al Parc Natural del Montseny. *Monografies*, 36: 117-125.
- MASFERRER, J. (1989). *L'avet de Masjoan "Abies masjoanis". Història de la seva aparició, obtenció, descobriment i nominació*. Viladrau. *Monografies del Montseny*, 4: 145-153.
- PANAREDA, J.M. (en premsa). *Història i evolució dels arbres vells, boscos madurs i paisatges naturals a la Cerdanya*. Puigcerdà. Era.
- PANAREDA, J.M., Masnou, J. (2018a). *El paisatge del Cafè de la Calma del Montseny*. Viladrau. *Monografies del Montseny*, 33: 65-82.
- PANAREDA, J.M., Masnou, J. (2018b). *Los castaños monumentales del Montseny*. En Molinero, F. et al.. *Paisajes patrimoniales de España*. Madrid:

- Ministerio de Agricultura, Alimentación y Medio Ambiente. 780-793 pàgs.
- PANAREDA, J.M., MASNOU, J., BOCCIO, M. (2011). *Les moixeres al Montseny*. Viladrau. Monografies del Montseny, 26: 181-189.
- PANAREDA, J.M., MASNOU, J., BOCCIO, M. (2012). *Els aurons i les blades del Montseny*. Viladrau. Monografies del Montseny, 27: 163-175.
- PANAREDA, J.M., MASNOU, J., BOCCIO, M. (2016). *Els castanyers grossos del Montseny*. Viladrau. Monografies del Montseny, 31: 67-87.
- PANAREDA, J.M., MASNOU, J., BOCCIO, M. (2013). *El paisatge actual del Triador del Cot (Montseny): alzinars i castanyers*. Viladrau. Monografies del Montseny, 28: 177-189.
- PANAREDA, J.M., MASNOU, J.; BOCCIO, M. (2017). *Avets i avetedes al Montseny*. Viladrau. Monografies del Montseny, 32: 141-160.
- PARÉS, E. (2006). *Arbres monumentals de Catalunya: 18 anys des de la primera protecció*. Barcelona: Departament de Medi Ambient i Habitatge, Direcció General del Medi Ambient.
- PLADEVALL, A. (1991). *La petita història del Mas Noguer de Viladrau, una gran hisenda i pairalia del Montseny*. Viladrau. Monografies del Montseny, 6: 47-56.
- TORT, P. (2018). *Les veus dels arbres. 89 arbres singulars entre la Seu d'Urgell i Puigcerdà*. Barcelona: Editorial Piolet.
- VIVES, J.M. (1996). *Arbres monumentals i singulars del Montseny*. Viladrau. Monografies del Montseny, 11: 69-92.
- VIVES, J.M. (1999). *Arbres exòtics del Montseny*. Viladrau. Monografies del Montseny, 14: 133-156.
- Vives, J.M. (2003). *Plagues d'insectes que afecten els arbres del Montseny*. Viladrau. Monografies del Montseny, 18: 101-121.

